

Hemianax ephippiger

Zadellibel

De zadellibel dankt zijn naam aan de blauwe vlek op het begin van het achterlijf. Het is een Afrikaanse en West-Aziatische soort die in sommige jaren enorme afstanden aflegt vanuit het hoofdverspreidingsgebied – het is de enige libel die ooit op IJsland is gevonden. In warme, droge jaren met langdurige zuidenwind kan de soort overal in Europa opduiken. In de warme zomers van 1995 en 1996 zijn ook enkele zadellibellen in Nederland aangetroffen. Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat de soort zich hier zal vestigen.

Biotoop

De eerste Nederlandse zadellibellen werden gezien bij een klein ven met een vegetatie van voornamelijk pijpenstrootje (*Molinia caerulea*), de tweede waarneming kwam van ondiepe duinplassen. In het hoofdverspreidingsgebied in Afrika en Azië plant de soort zich voort in tijdelijke wateren in droge gebieden. Deze wateren worden gekenmerkt door een geringe diepte (enkele centimeters tot decimeters), een spaarzame vegetatie in en rond het water, een hoge watertemperatuur, een grote prooipopulatie (vooral muggenlarven) en het ontbreken van predators van de larven (vissen). Het water is meestal voedselrijk, soms licht brak. Incidenteel komt de soort voor in permanent of dichtbegroeid water.

In Europa geldt dezelfde biotoopkeuze. De wateren bevinden zich vaak in een pionierstadium, al worden zeer recent ontstane poelen gemeden. Imago's verwijderen zich soms honderden kilometers van het voortplantingswater, waardoor ze overal te vinden zijn (BURBACH & WINTERHOLLER 1997, DUMONT 1977B, 1994, GRAND 1990, MAIBACH ET AL. 1989, SILSBY 1993).

Levenswijze

Eieren en larven

De eieren worden afgezet op allerlei substraten, meestal drijvende stengels van levende planten, maar ook op staande stengels, drijvend dood plantenmateriaal, droge of natte grond, hout en zelfs plastic zakken. De eieren kunnen enkele jaren van droogte overleven (BERNARD & MUSIAL 1995, BURBACH & WINTERHOLLER 1997, JACQUEMIN & BOUDOT 1986).

De larven jagen met name op waterinsecten en kreeftachtigen, maar ook op elkaar (DUMONT 1994). Als biologische bestrijder van muggenlarven in rijstvelden zou *H. ephippiger* goed dienst kunnen doen (SILSBY 1993). Dankzij de snelle larvale ontwikkeling kunnen ze hun cyclus voltooiën in wateren die uitdrogen. Uitsluipen gebeurt meestal 's nachts op verticale structuren, vooral dikke stengels die boven de waterspiegel uitsteken. De huidjes worden meestal op 20-50 cm boven het wateroppervlak gevonden. Verse individuen verlaten het gebied vroeg in de ochtend. De kans op het aantreffen van jonge individuen is daardoor klein (DE MARMELS 1975, LAISLER 1991, VONWILL & WILDERMUTH 1990).

Imago's

Foerageren gebeurt vaak op open plekken in het bos of in dorpen en steden, waar ze beschut tegen de wind onvermoei-

baar jacht maken op kleine vliegende insecten. Op plekken waar veel andere aeshniden zijn, is *H. ephippiger* vaak schaars of afwezig.

Volwassen mannetjes verzamelen zich al vroeg in de ochtend bij het water. Ze lijken alleen territoriaal bij lage dichtheden. De twee mannetjes die in 1996 in Meijendel werden gezien, gedroegen zich niet territoriaal. Patrouilleren gebeurt vooral bij begroeiing langs oevers, maar ook op een hoogte van 10 cm tot drie meter boven open water. Vrouwtjes arriveren later op de dag bij het water dan mannetjes. Mannetjes zoeken een vrouwtje in de oeervegetatie of grijpen haar in de vlucht en voeren haar mee naar hogere oeverbegroeiing of andere verticale structuren. Hier vindt zittend de paring plaats, waarna het stel gezamenlijk naar het water terugkeert voor het afzetten van de eieren. De eiafzet geschiedt in tandem, net als bij *Anax parthenope* en *Aeshna affinis*. Bij het afzetten van de eieren verdwijnt het achterlijf van het vrouwtje soms geheel onder water, terwijl mannetje en vrouwtje samen achterwaarts lopen. Ze verkassen frequent, mogelijk om predatie door kikkers te voorkomen, al komt langdurige eiafzet op één plaats (30 minuten) ook voor (BERNARD & MUSIAL 1995, BURBACH 1995, BURBACH & WINTERHOLLER 1997, JACQUEMIN & BOUDOT 1986, MOSTERT 1996).

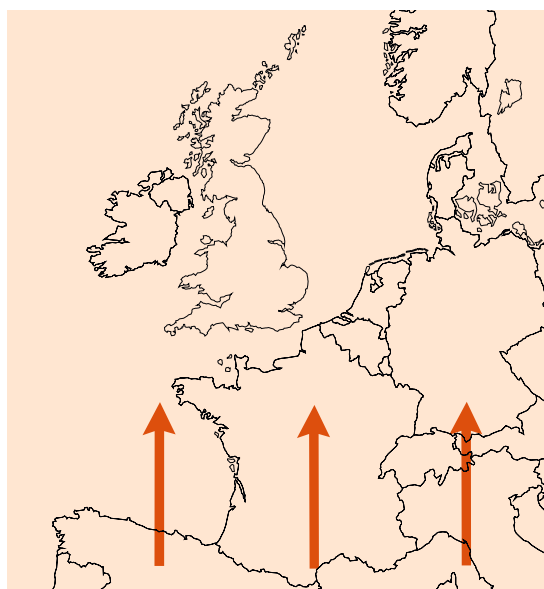
Fenologie

Na tien dagen komen de eieren uit. Bij hoge watertemperatuur en een groot voedselaanbod duurt de ontwikkeling van de larven slechts 60-100 dagen. Aangezien de eieren vaak in een korte periode zijn afgezet en de larvenfase geen ruststadia kent, gebeurt het uitsluipen van een populatie vaak binnen het tijdsbestek van enkele dagen. Het volwassen stadium is vaak veel langer dan het larvale en duurt tot enkele maanden. Er zijn aanwijzingen dat zich in de winter een tweede generatie ontwikkelt. De lange levensduur en de mogelijke tweede generatie zorgen ervoor dat in Europa het hele jaar door zwervers aan te treffen zijn. In grote delen van Europa lijkt succesvolle voortplanting afhankelijk van zwervers die in het voorjaar (april tot juni) hun eieren afzetten. In warme zomers kunnen de larven zich volledig

Pim Edelaar

Vrouwtje

Hemianax ephippiger - zadellibel

	voor 1950 verdwenen/ afwezig	1950 – 1989 verdwenen/ afwezig	1990 – 1997 uiterst zeldzaam
atlasblokken	o	o	3
km-hokken	o	o	4

Rode Lijst niet beschouwd

ontwikkelen. Overwintering op onze breedtegraad is vrijwel uitgesloten, aangezien de eieren geen ruststadium hebben en larven niet goed tegen kou bestand zijn. De noordgrens voor succesvolle overwintering ligt waarschijnlijk in zuidelijk Italië (BERNARD & MUSIAL 1995, DUMONT & DESMET 1990, PERS. MED. M. PAVESI, VONWILL & WILDERMUTH 1990).

Begeleidende soorten

In het hoofdverspreidingsgebied maakt *Sympetrum fonscolombii* op dezelfde wijze gebruik van tijdelijke plassen als *H. ephippiger*, waardoor beide vaak samen voorkomen. Ook in Nederland zijn beide tijdens een invasie samen aangetroffen (MOSTERT 1996).

Verbreidingsvermogen

De zadellibel heeft een uitstekend verbreidingsvermogen en is zeer zwerflustig. Meer hierover staat in het kader 'De zadellibel: keizer onder de zwervers' in hoofdstuk 4.

Areaal

Het hoofdverspreidingsgebied beslaat de droge delen van Afrika en Zuidwest-Azië, oostelijk tot India en Pakistan. Van daaruit worden in sommige jaren vooral de zuidelijke delen van Europa gekoloniseerd. Rondom het oostelijk deel van de Middellandse Zee (Turkije, de oostkust van de Zwarte Zee) is de soort regelmatig te vinden. In de meeste Europese landen is *H. ephippiger* weliswaar vastgesteld, maar bijna alle meldingen betreffen zwerfvende dieren. Het grootste aantal Europese meldingen komt uit 1995, toen de soort op meer dan 130 plaatsen in 14 landen werd waargenomen. Tijdens deze invasie is hij tot in Noorwegen en Zweden doorgedrongen. Op IJsland is de soort met enkele meldingen in de 20^e eeuw de enige libellensoort die er ooit is waargenomen. Regelmatige voortplanting komt alleen voor in streken rondom de Middellandse Zee (het zuiden van Spanje, de Camargue in Frankrijk, Italië, Joegoslavië, Griekenland). Incidenteel is ook elders voortplanting vast-

Mannetje in de snavel van een
bijeneter

gesteld (Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk, Hongarije, Polen en mogelijk Denemarken) (AMBRUS ET AL. 1996, BERNARD & MUSIAL 1995, BURBACH & WINTERHOLLER 1997, DUMONT 1994, EDELAAR ET AL. 1996, PAPAŽIAN 1992, SILSBY 1993, VON RINTELEN 1997).

Verspreiding in Nederland

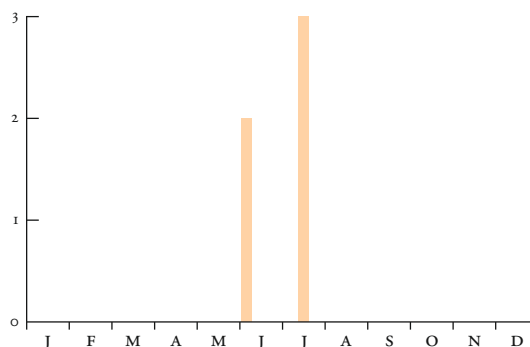
In Nederland is de soort slechts driemaal aangetroffen: bij Budel-Dorplein op 15 en 16 juli 1995 (EDELAAR ET AL. 1996), in Meijndel bij Den Haag op 7 juni 1996 (MOSTERT 1996) en in mei 2000 in een tuin in Alkmaar (PERS. MED. H. NIESEN) (niet-gecontroleerde waarneming). De eerste twee gevallen betroffen een tweetal patrouillerende mannetjes, de laatste een individu dat bij slecht weer twee dagen lang in het gras hing.

Toekomst en bescherming

Het voorkomen in Nederland wordt vooral bepaald door het weer in de voortplantingsgebieden en in de gebieden waar de soort overheen moet trekken om Nederland te bereiken. Het wordt niet beperkt door specifieke biotoopvoorkeuren of andere speciale eisen (BURBACH & WINTERHOLLER 1997, DUMONT 1994, MAIBACH ET AL. 1989, VONWILL & WILDERMUTH 1990). Door het warmer worden van het klimaat zou het aantal zwervers in Nederland kunnen toenemen. Misschien kan de soort zich dan zelfs voortplanten, zoals elders in Europa op steeds noordelijker plaatsen al gebeurt (BERNARD & MUSIAL 1995). Omdat er geen vaste populaties zijn heeft bescherming geen zin.

SUMMARY

Hemianax ephippiger is an extremely rare subtropical vagrant, first found in The Netherlands in 1995. The second record was in 1996. Both records involved two patrolling males and were part of larger influxes of this species into northern Europe. The record of an individual in an urban garden was added in 2000. No reproduction has been reported to date.

Vliegtijd

(Zomersoort)

Hoofdvliegtijd: -

Vroegste datum: 7 juni

Laatste datum: 16 juli